

Зоран Јаковљевић

ДВА ПРИМЕРА РЕСТАУРАЦИЈЕ ФАСАДА

ЗГРАДА У УЛ. СРПСКИХ ВЛАДАРА бр. 8
И ЗГРАДА ТЕХНИЧКИХ ФАКУЛТЕТА,
БУЛЕВАР РЕВОЛУЦИЈЕ бр. 73

З а овај прилог одабрана су два примера рестаурације карактеристична за конзерваторски приступ обнове фасада, које су ове године у већем броју извођене у Београду и предмет су интересовања стручне и шире јавности.

За први пример рестаурације узета је фасада зграде у ул. Српских владара бр. 8, ради приказа промена композиције и стилских одлика које су се десиле доградњом зграде и касније, током „поправки” фасаде.

За други пример рестаурације одабрали смо фасаде зграде Техничких факултета, како бисмо приказали конзерваторски метод обнове фасада применом „аутентичне” технологије извођења фасадних облога од вештачког камена, племенитог и продужног (обичног) малтера.

Пројекат рестаурације фасаде зграде у ул. Српских владара бр. 8 урађен је у Заводу за заштиту споменика културе града Београда 1994. године.¹ По овом пројекту радови рестаурације изведени су 1996. године.

Зграду је подигао лекар Живојин Гашић 1897. године као своју једносратну породичну кућу, коју је красила богато обрађена фасада и мансардни кров.² Била је то репрезентативна грађанска кућа каква доликује непосредној близини краљевог двора.

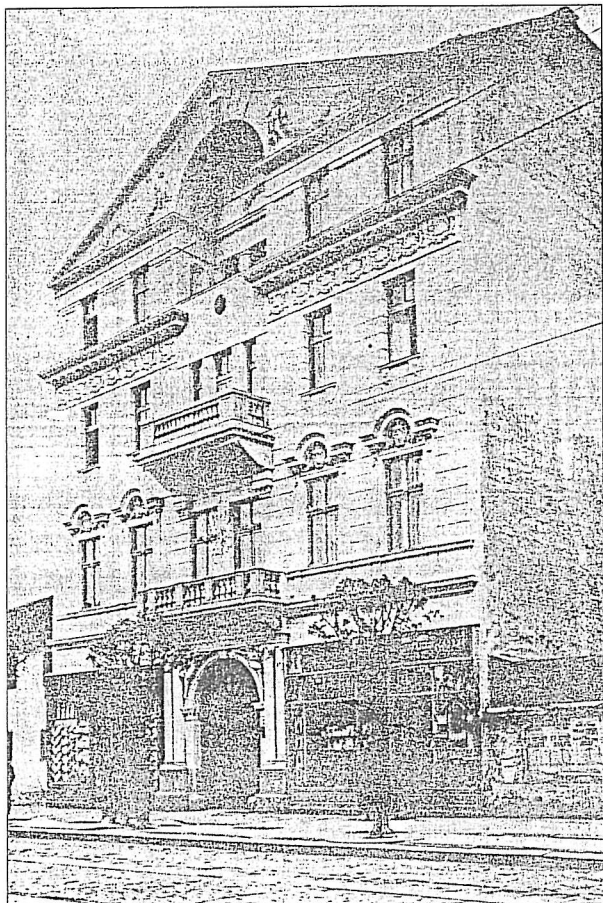
У стилском погледу фасада је компонована у академском маниру са декоративном пластиком неоренесансе и необарока карактеристичном за епоху историцизма. Улазни портал са два пара мермерних стубова и скулптурама Икара на архиволти, био је типичан барокни мотив и најизражајнији детаљ целокупне фасадне композиције. Централни ризалит фасаде завршавао се изнад кровног венца лучним фронтоним и кровним прозором, лукарном коју је поврх красила скулптура орла.³

Ко је био пројектант ове грађевине, немамо података. На основу анализе декоративних детаља претпостављамо да је њен архитект могао бити Јован Илкић, аутор бројних пројеката чију архитектуру краси богата рељефна и вучена пластика. Прозорске шамброне појачане узаним прозорским пиластри-

1. Пројекат; З. Јаковљевић арх; сарадник Љ. Јанковић арх; ЗЗСКГБ, 1994.

2. Г. Гордић, Историјски приказ појединачних објеката КЕ за ДУП блока Теразије, Српских владара, Девојачке, Народног фронта; ИАБ-ТД, Ф, ЦЦ, 31–1923.

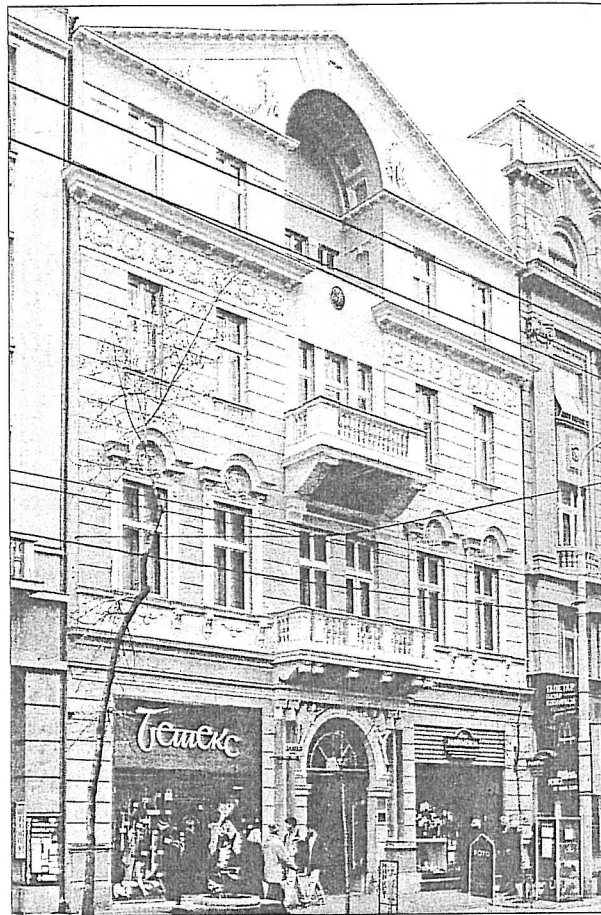
3. Бранко Васиљевић, Београд сто година на илустрованим разгледницама 1896–1996, сл. 268, 269 и 317; М. Гордић, Зграда Министарства просвете, Београд 1996, стр. 12, 27–28; Разгледница: „Стари двор” око 1900;

1

1 Фотографија зграде Ж. Гашића снимљена 1922. (из док. ЗЗЗСКГБ)

2 Фотографија фасаде после рестаурације

2

План I

Затечено стање фасаде пре конзерваторске интервенције. Цртеж арх. Љ. Јанковић.

ма су карактеристичан детаљ Илкићевих пројеката. Дионисова маска са полукружним натпрозорником је детаљ евидентиран на фасади једне стамбене зграде у Пожаревцу, за коју постоји податак да ју је пројектовао Јован Илкић крајем XIX века. То нас наводи на закључак да би исти аутор могао бити и пројектант куће др Живојина Гашића.⁴

После Првог светског рата, одлука Општине београдске да се зграде у ужем градском центру морају имати најмање три спрата, приморала је власника да своју кућу до-

гради за две етаже. Планове за доградњу израдио је арх. Драгутин Маслаћ, али по њима фасада није изведена.⁵ Највероватније да се Маслаћев пројекат није свидео власнику, који је, по свему судећи, инсистирао да се сачува монументални карактер првобитне фасаде. Ту његову жељу испунио је други архитект, чији пројекат, нажалост, није сачуван и зато овде само износимо претпоставку ко би могао бити њен аутор.

Временом, од првобитне фасаде сачувала се до њене обнове

само прозорска пластика на првом спрату са карактеристичном архиволтом и маском Диониса у средишњем натпрозорног поља. На фотографији из 1923. године, начињеној непосредно по доградњи објекта, види се да је пројектант сачувао улазни портал са целокупном декоративном обрадом.⁶

После Другог светског рата фасада је „поправљена” тако што су скинути „анђели” и мермерни стубови, а са портала однета стилски изрезбарена капија. Дрвени портали излога, постављени приликом

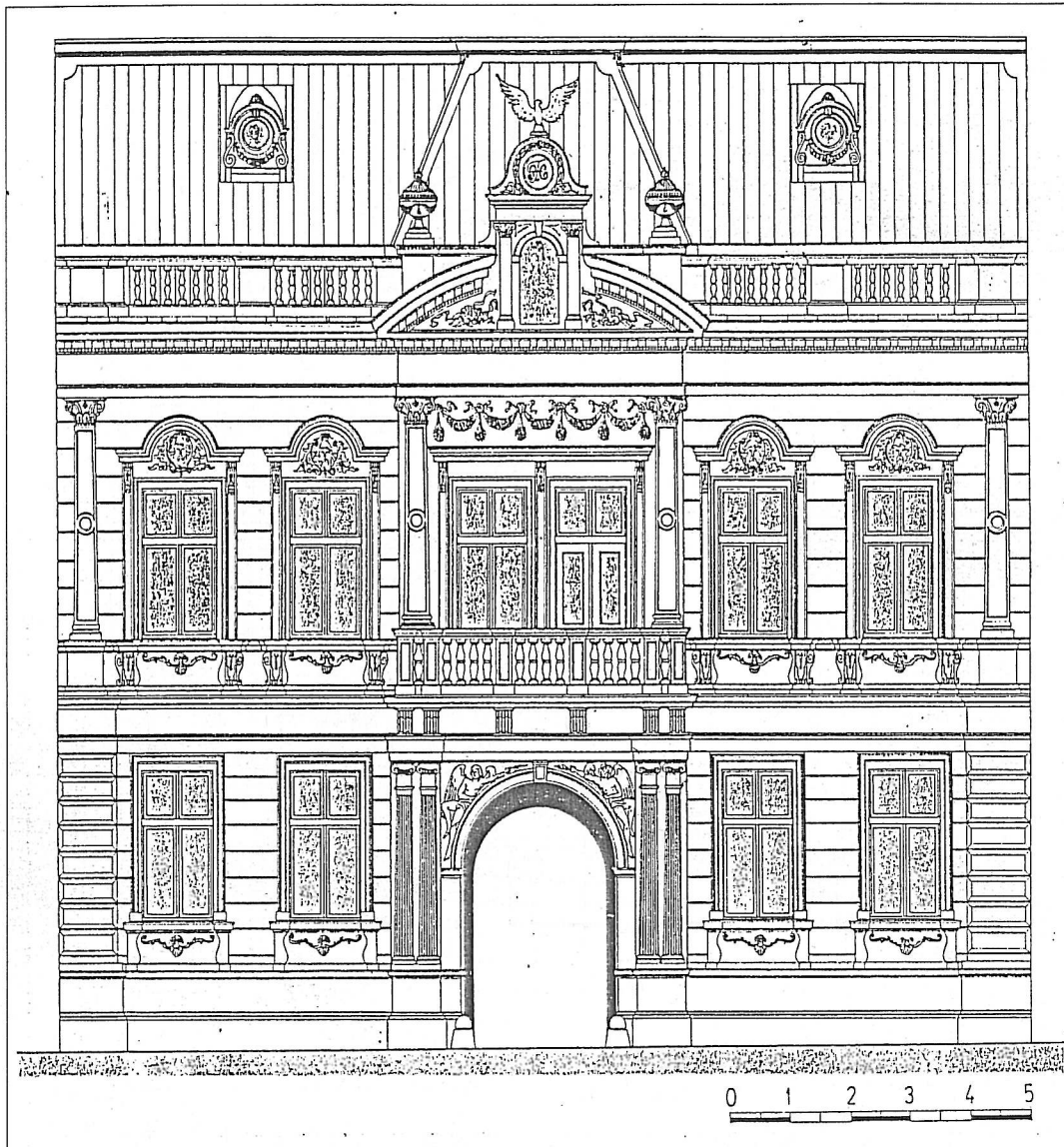
4. З. Јаковљевић, Историјско наслеђе; ГУП Пожаревац ЈИАУС, 1980.

5. Планови доградње, ИАБ-ТД, Ф, XX, 31–1923.

6. Исто.

План I

План II

доградње зграде, замењени су металним. Интервенције су извршене и на балконским оградама спајањем удвојених оградних стубића у један масивни зид. Са парапетних поља првог спрата уклоњена је декоративна пластика и замењена стубићима у продужетку шамбрана. Да је и на овом делу фасаде постојала декоративна пластика сведоче нам скокови у солбанк венцу и трагови декоративне парапетне плоче, откривени приликом сондажних испитивања, спроведених током израде пројекта.

Архитект који је начинио план нове фасаде спретно обликује

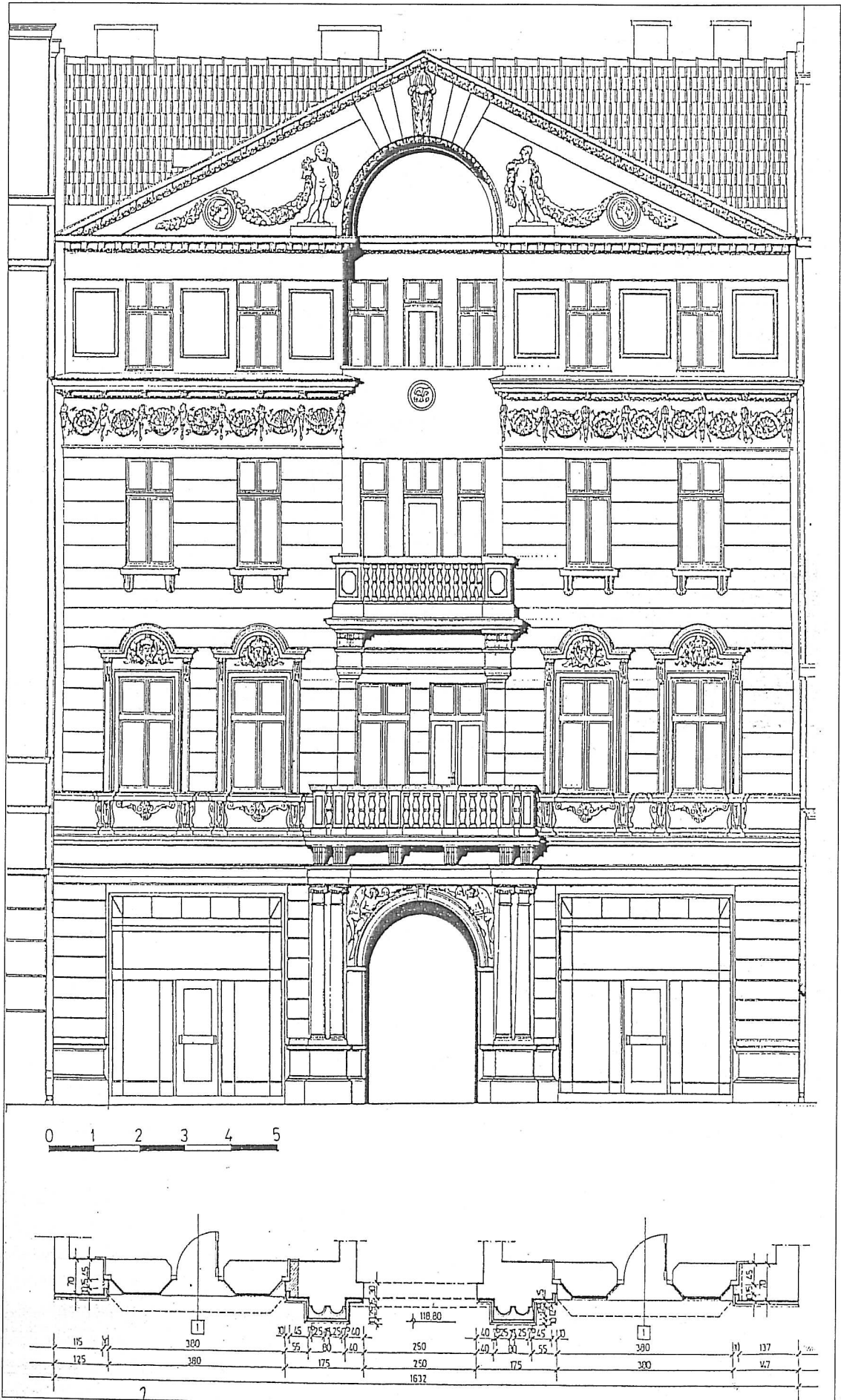
детаље и ствара композицију која носи сва обележја оригиналног ауторског дела. На нивоу другог, дограђеног спрата, по средини фасаде, постављен је још један мањи балкон, док је декоративна пластика сведена само на солбанк венац испод прозора. Изнад прозора другог спрата, у архитравном појасу, повучен је снажни кордонски венац који се на централном делу фасаде раздваја на две целине. Поље између венца и прозора украшено је фризом густо преплетених гирланди, које целој етажи дају свечани изглед. Од балконске ограде, лево и десно, фасада је обрађена плитким нутнама чиме је успостављена визу-

План II

Реституција фасаде према фотодокументацији. Израдио: арх. З. Јаковљевић и арх. техн. О. Стојановић

План III

Пројекат санације и рестаурације фасаде, пројектант арх. З. Јаковљевић и арх. Љ. Јанковић

План III

3 Зграда Техничких факултета – снимак 1930. године

елна веза са „првобитном зидном обрадом” првог спрата. Централни део фасаде све до лође на трећем спрату је раван без декоративне обраде. На њему се једино налази метални медаљон са ћириличним монограмом власника – Ж.Г., који је највероватније пренет са фронтоне раније фасаде. Централна лођа на трећем спрату са полуобличастим, касетираним сводом је снажан визуелни акценат читаве фасаде, која се овако конципирана први пут појављује у архитектури Београда. Лођа својом аркадом пресеца доњи венац тимпана са којим се завршава фасада. У пољу тимпана, лево и десно од лође, смештене су

по две дечије фигуре које их гирландама повезују са медаљонима у којима су антички конципирани портрети мушкарца и жене. Фасадно поље трећег спрата, између тимпана и кордонског венца, разиграно је наизменичним отворима прозора и пољима оперваженим плитко профилисаним венцем попут „филунги”.

Тимпанон са аркадном лођом као завршни мотив фасаде, који у архитектуру Београда уносе руски архитекти, својеврстан је манир и потпис пројектанта. У периоду између два рата руски емигранти, архитекти, пројектују велики број јавних и приватних грађевина са наве-

деним обележјем, тимпаном и лођом. Поменућемо имена неколицине аутора Руса, који су оставили снажан печат у архитектури града, као што су: Н. Краснов, Н. Андросов, Р. Верховски, В. Баумгартен, А. Лукомски и др. Ко је од њих аутор дограђене фасаде на Гашићевој кући, за сада немамо податак.

После доградње, цела фасада је била обрађена кречним малтером, док је пластика израђена од различитих материјала: у тимпанону фигуре и медаљони су начињени од вештачког камена, фризеви гирланди и конзоле испод венаца од гипса, а маске Диониса и детаљи на

4 Фотографија зграде после рестаураторских радова

првом спрату од теракоте. Атмосферилије су учиниле да неквалитетан материјал, употребљен приликом доградње зграде, временом пропадне и руинира се.

Испитивање фасаде, извршено у току израде конзерваторског пројекта, показало је да је првобитна малтерска облога била од кречног малтера са додатком адитива — воденог стакла. Дограђени део фасаде је обрађен само кречним малтером и препрскан каменом ризлом у кречном млеку.

Приликом извођења радова на рестаурацији, откривен је и првобитни колорит фасаде, који је био у мрклом тону умбре и помпејско-црвене боје. На овако тамној фасади, бели, камени стубови поред улазног портала деловали су свечано, потенцирајући монументалност целокупне композиције улаза.

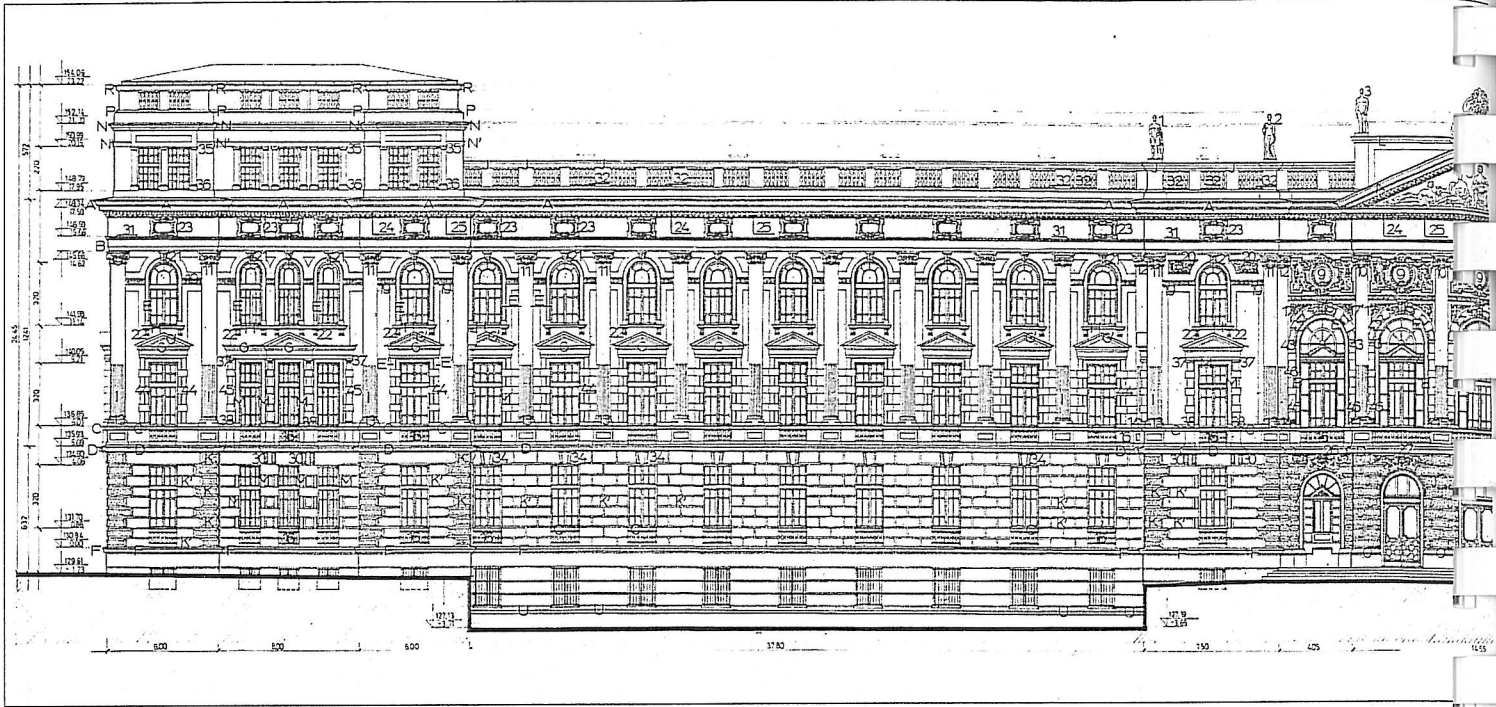
Конзерваторским пројектом предвиђена је рестаурација фасаде и враћање њеног изгледа пре 1922. године, што значи да се обнављају сви декоративни елементи улазног портала: стубови и њихови поста-

менти, фигуре Икара, као и балконска ограда, балконске конзоле и пластика парапетних поља првог спрата.

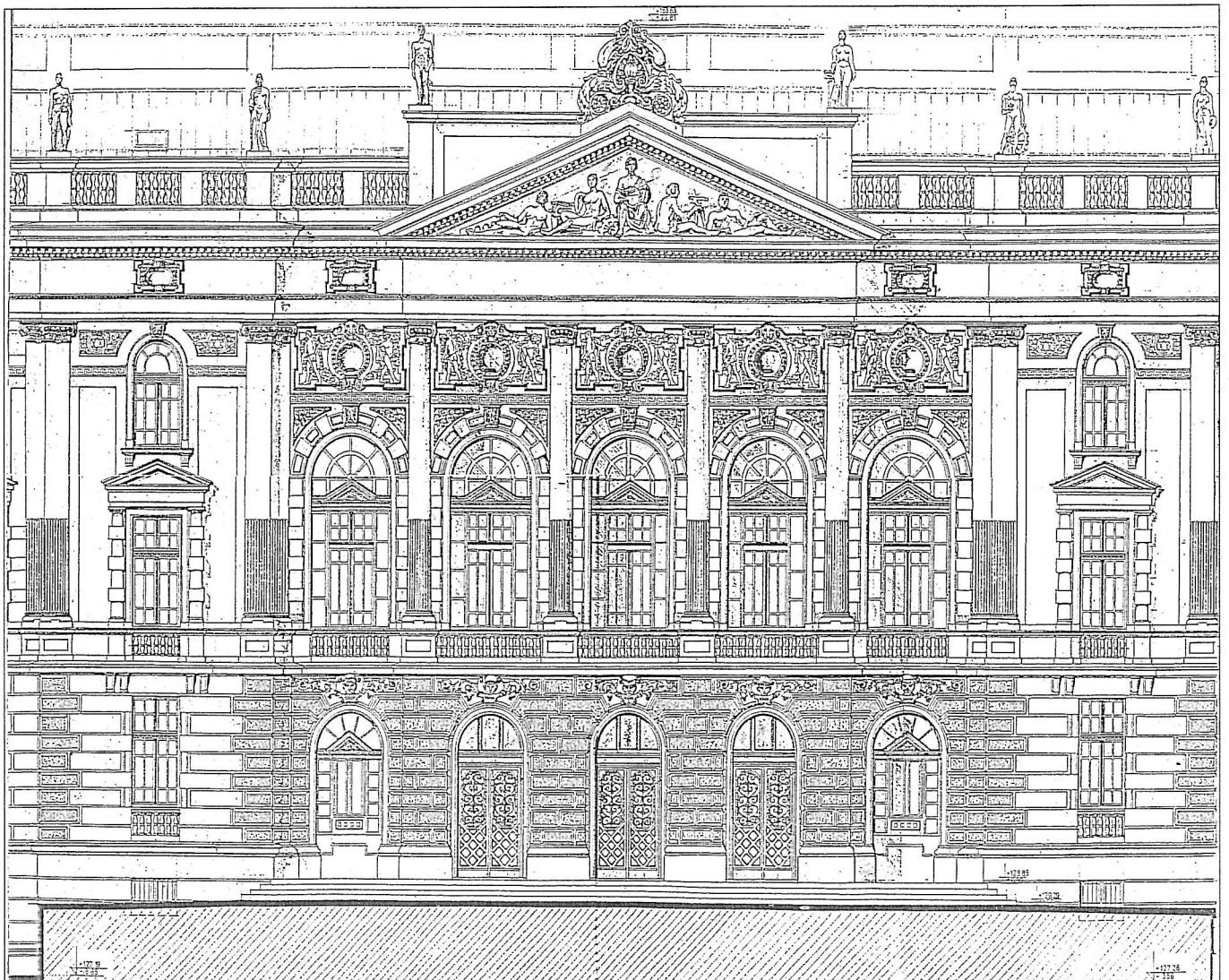
Рестаурација свих декоративних елемената и фигура извршена је на основу детаљних конзерваторских цртежа. Моделе скулптура Икара, успешно су рестаурирали студенти Примењене академије.⁷

За обновљену фасаду одређен је нови тон боје, сличан тону „камене ризле”, с тим што је рељефна и вучена пластика бојена светлијом нијансом, како би се наг-

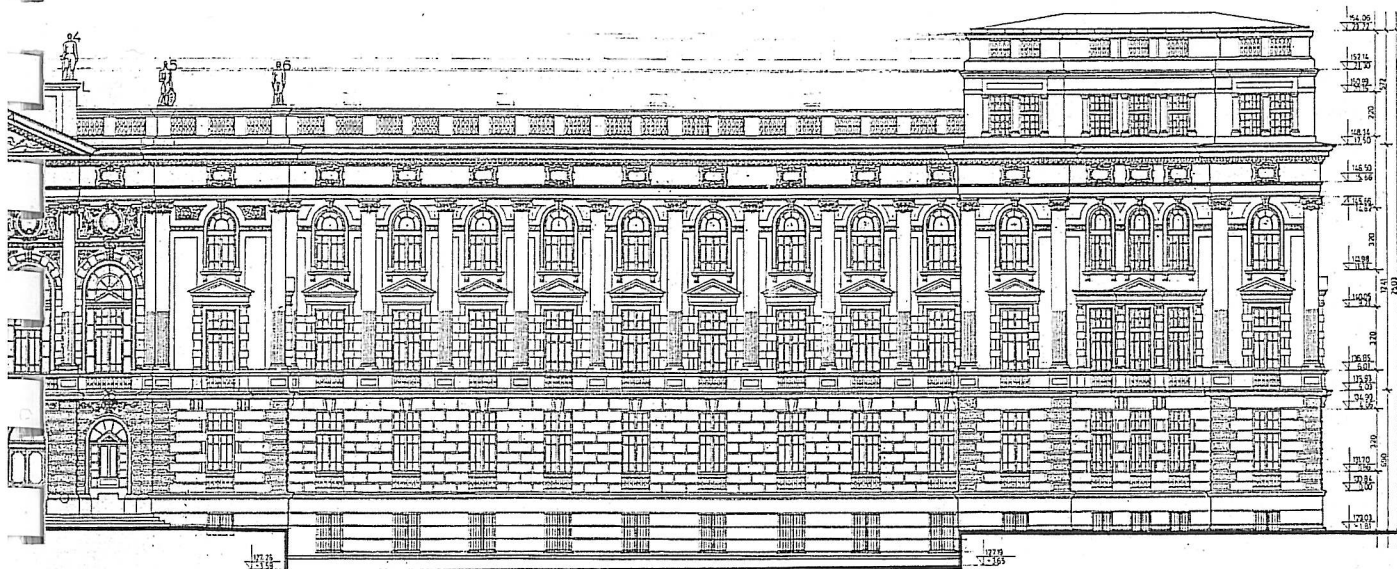
7. Реконструкцију скулптура Икара извели су студенти вајарства Т. Јаковљевић и З. Мијалковић.

План V

ласила њена декоративност и стилска карактеристика. Одабране боје фасаде су на бази силикатних полимера и растворљиве у води, што одговара „историјском начину обраде”, када су боје биле фиксиране стакленом водом за зидну подлогу.

Због промене колорита фасаде промењен је материјал и боја декоративних стубова и њихових постамената и уместо белог, природног камена, стубови и постаменти су израђени од вештачког камена и тераца у тону загасито црвене боје, тако да је општи утисак улазне партије остао исти упркос промени целокупног колорита фасаде.

Други пример рестаурације фасада је са зграде Техничких факултета на коме је изведена санација свих фасадних површина и реконструкција декоративне скулптуре и пластике. Пројекат рестаурације и санације израђен је у Заводу за заштиту споменика културе

града Београда 1995. године, а радови су изведени наредне, 1996. године.⁸

Зграда Техничких факултета у Булевару револуције бр. 73, подигнута је у периоду од 1926–31. године по пројектима професора Архитектонског факултета, Николе Несторовића и Бранка Таназевића.⁹ После Другог светског рата, изнад кровног венца, на бочном и задњем тракту, дограђен је трећи спрат по пројекту професора, архитекте Михајла Радовановића. Све спољне фасаде зграде конципиране су у духу монументалног академизма са стилским елементима неоренесансе и са богатом архитектонском и скулпторалном пластиком. Укупна површина стилски обрађених фасада је око 10.900 м². Скулптуре и рељефну пластику на pročелу централног ризалита радили су академски вајари Илија Коларевић и Иван Лучев, док је орнаменталну пластику у вештачком каме-

План IV

Централни ризалит зграде Техничких факултета. Пројекат рестаурације фасаде и скулптура на атици. Пројектант арх. З. Јаковљевић, сарадник арх. Љ. Јанковић

План V

Општи изглед главне фасаде зграде Техничких факултета – пројекат рестаурације

8. Пројекат; З. Јаковљевић арх; сарадник Љ. Јанковић арх; Т. Виденовић арх; О. Стојановић, арх.техн; Д. Васић арх.техн; ЗЗЗСКГБ, 1995.

9. Б. Несторовић, Постакадемизам у архитектури Београда 1919–41; ГМГБ, XX, 1973.

ну израдио ликорезац Бедрих Зелени.¹⁰

Главна фасада према Булевару револуције од нивоа дворишта и улице до кровног венца и атике има површину од 5.200 м² и изведена је у вештачком камену. Бочне фасаде према Рузвелтовој улици, Универзитетској библиотеци и задња фасада према Машинском факултету, површине од 5.700 м², су под племенитим малтером, терабони. Фасаде дограђеног трећег спрата, као и фасаде дворишних атријума, од 2.500 м², изведене су у обичном продужном малтеру.

На фасадама под вештачким каменом, поред евидентних оштећења, кратера и рупа, заосталих још из времена Другог светског рата, уочена је и сегрегација – испирање материјала на деловима пластике и скулптура изложених атмосферилијама. На угловима ризалита обијено је или отпало више квадратних метара квадера. Све фасадне површине према улици биле су прекривене слојем патине – прашине са угљоводоничним честицама и гаром. Највећа оштећења су евидентирана на атици, централној акротерији и колонади алегориских скулптура, где је од шест фигура једна срушена, а све остале су биле са напрслинама и склоне паду.

На фасадама са облогом од племенитог малтера евидентирана су знатно већа оштећења. На свим оним деловима који су изложени атмосферилијама дошло је до отпадања и испирања материјала и до појаве бројних напрслина и круњења површинског слоја, како са равних, тако и са профилисаних и орнаменталних детаља. Руинирање племенитог малтера, потклубучавање и отпадање читавих површи-

на, било је изразито на местима сталног влажења уз сокле, олучне вертикале и оштећене лимене облоге, симсова и вандиксни. Највећа оштећења су се догодила на фасадама обрађеним обичним (продужним) малтером, који је отпао са више од 50% површина. Поред ових, евидентиране су и конструктивне напрслине на дворишним и бочним фасадама.

Улазна степеништа са платоима на главној и бочним фасадама такође су била оштећена услед слегања зидова, највероватније због продора воде у њихове темеље.

Конзерваторски пројекат санирације и рестаурације фасада предвиђао је обнову свих фасадних површина враћањем првобитног изгледа згради и обнову рељефа и скулптура, као и целокупне орнаменталне и вучене пластике.

На главној фасади под вештачким каменом прво је предвиђено чишћење слојева патине прањем и пескирањем, а потом „крпљење”, односно рестаурација свих оштећених површина и детаља у вештачком камену, који мора бити истог састава, боје и начина обраде. За рељефну пластику и профилисане венце вештачки камен је „ојачаван” адитивима који повећавају чврстину и кохерентност материјала.

Код рестаурације конадних елемената сваки део морао је имати арматуру и анкере, од бетонског гвожђа 0,8–10 мм. Комадна пластика је изливана у калупима који су претходно узети са неоштећених профила и рељефних детаља или, пак, са ретушираних делова као што је то био случај са скулптурама. Око скулптура постављене су радне платформе да би вајари конзерватори извршили њихово рету-

ширање у гипсу, а потом излили калупе из више делова – „штикл-форми”. Нова рестаурирана скулптура изведена је, одливањем у вештачком камену, у атељеима, а потом пренета на градилиште и постављена на своја првобитна места.¹¹

Последња фаза рестаурације фасада од вештачког камена била је заштита целокупне површине и свих декоративних делова и скулптура, хидрофобним адитивима на бази силикатних полимера, са којима се обезбеђује заштита од атмосферилија, патине и графита.

Сви оштећени делови фасада под племенитим малтером, терабоном, санирани су отклањањем оштећених делова, што је изведено обијањем малтера до зидне подлоге, а потом наношењем првог слоја – грунда од јачег продужног малтера. Други слој терабоне – фасадне облоге, изведен је у малтеру размере 1:3:9 (цемент, креч, агрегат). Да би се постигла фактура и начин обраде, идентични постојећим површинама, агрегат је састављен од оштрог песка и каменог гриза (50%), камене ризле (40%) и шљунка, величине зрна до 15 мм (10%). Пре израде племенитог малтера, израђене су пробе (укупно 9) са различитим размерама крупноће агрегата. Институт за испитивање материјала Грађевинског факултета проверио је све рецептуре узорака и констатовао да наведена размера у потпуности одговара постојећем племенитом малтеру на фасади. По завршеној поправци фасада под племенитим малтером, приступило се тонирању помоћу цементног млека и оксидне боје, умбре и окера (уразмери 1:0,5:10 – цемент, боја, вода).

Површине дограђених делова фасаде и атријуми углавном су

10. Ђ. Сикимић, Фасадна скулптура, ЗЗЗСКГБ, 1965.; З. Јаковљевић, Фасадна скулптура у Београду, проблеми заштите „Гласник”, 16, 1992.
11. Рестаурацију скулптура извело Д. Димитријевић проф АПУ са групом студената, 1996.

омалтерисане продужним малтером, размере 1:2:6 (цемент, креч, оштри песак) и у коначној обради препрскане каменом ризлом у кречном млеку.

Тонирање фасадних површина под племенитим малтером вршено је према тоновима старог малтера, добијених после чишћења фасада. Дограђени део зграде обрађен је прскањем каменом ризлом у тону светлијих нијанси, како би се

разликовао од првобитног оригиналног дела зграде.

Обнова стилских и историјских фасада је сложен конзерваторски посао који изискује предано ангажовање архитекте пројектанта, од истраживања историјских извора и стилских карактеристика објекта, па до познавања старе градитељске технике и технологије извођења радова. Израда пројекта са бројним конструктивним и обликовним детаљима је само једна фаза

рада која се наставља конзерваторским надзором на извођењу, све до коначног завршетка радова.

Овим прилогом, приказан је поступак архитекте конзерватора на рестаурацији стилских и историјских фасада, чија обнова представља не само заштиту споменика културе, већ и поновно откриће класичних вредности архитектуре које несумњиво дефинишу амбијент града.

R e s u m e

Zoran Jakovljević

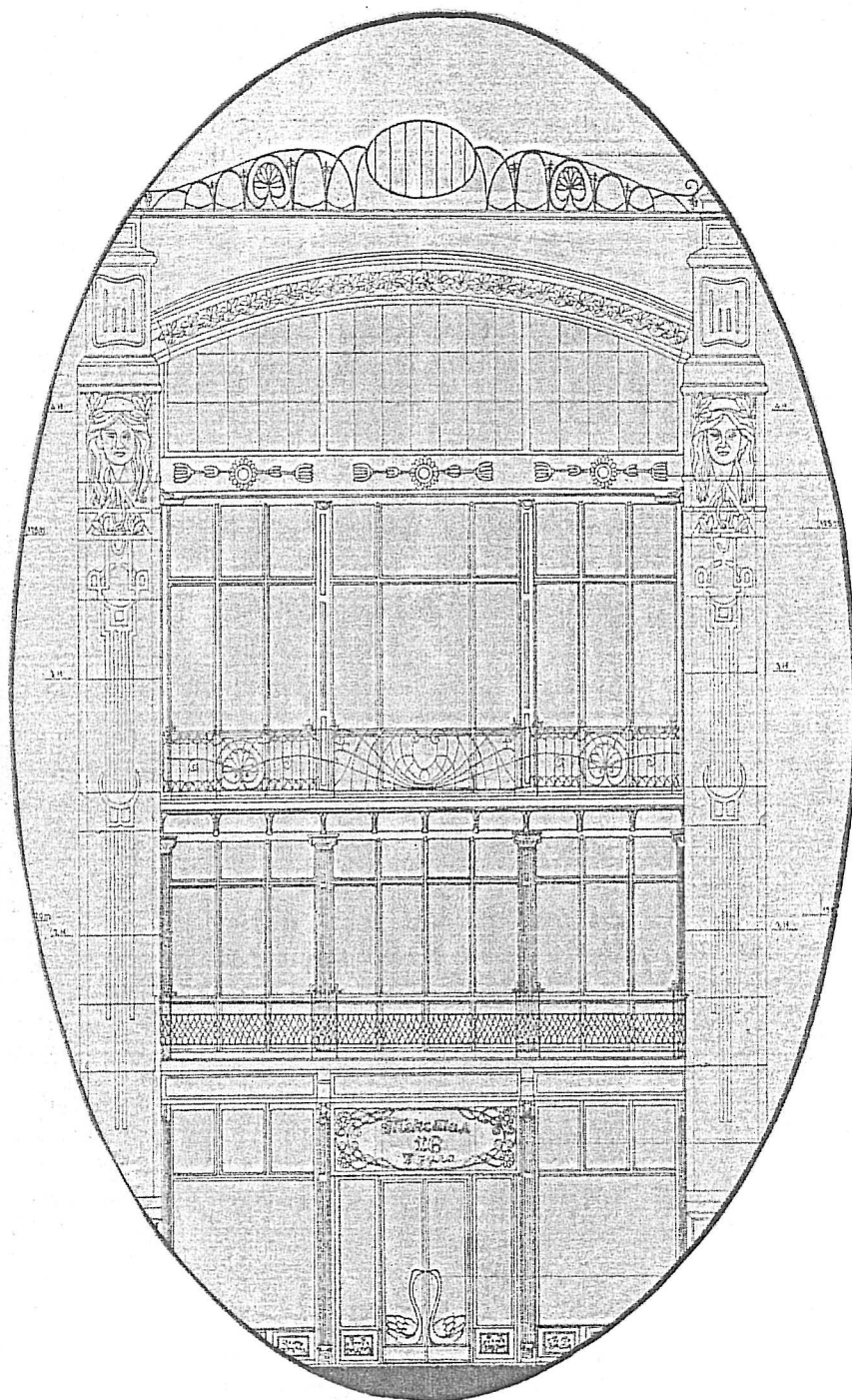
TWO EXAMPLES OF FACADE RESTORATION

This paper deals with two examples of restoration, characteristic of the process of facade conservation used frequently this year in Belgrade, which were the object of interest of both the scientific circles and the general public.

The facade of the building located on 8 Srpskih vladara Street was chosen to illustrate the compositional and

stylistic characteristics produced as a result of additional construction and consecutive "fixing" the facade.

The second example chosen for this paper is the facade of the Technical Faculty because it illustrates the method of facade conservation and restoration based on the use of the "authentic" technology of applying artificial stone, special and regular plaster.

ФАСАДА ЗГРАДЕ "РОБНИ МАГАЗИН", ул. Краља Петра бр. 16

Подигнута по пројекту инж. Виктора Азриела 1907. године;

Цртеж из пројекта рестаурације фасаде, 1970. год., арх. Димитрија Иванчевић и арх. Бранка Бремец, Док. ЗЗЗСКГБ